

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення російської федерації кардинально змінило не лише систему міжгалузевих зв'язків, а й структуру економіки в цілому, що призвело до серйозних структурних змін на ринку праці та поглиблення економічної нерівності в сфері працевлаштування та отримання доходів від праці. Тому проблема згладжування економічної нерівності тісно пов'язана з ринком праці в Україні. Якщо на початку дев'яностих років більше 18 млн зайнятого населення належало до найманої праці, російська агресія та викликана нею внутрішня та зовнішня міграція скоротили чисельність працездатного населення України у 2023 р. на 39,2 % порівняно з 2021 р. – з 17,4 млн осіб до 12,5 млн осіб, а у 2024–2032 рр., за прогнозними оцінками, за таких темпів вона може знизитися до 11,7 млн осіб [1; 3].

Це відбулося на тлі швидкого скорочення чисельності населення. За оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук, на 1 січня 2022 р. чисельність населення України становила 42 млн осіб, на липень 2024 р. вона скоротилася до 35,8 млн осіб, у тому числі на територіях, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження у повному обсязі, чисельність зменшилась до 31,1 млн осіб [4; 5].

До основних причин, що призвели до скорочення робочої сили у 2023 р. проти 2021 р., слід віднести: депопуляцію (перевищення кількості померлих над кількістю новонароджених) та масштабну трудову міграцію, яка часто переходить у постійну; тимчасову окупацію частки території України; мобілізацію до лав ЗСУ; труднощі з пошуком роботи для внутрішньо переміщених осіб (ВПО); необхідність догляду за непрацездатними членами родини; збільшення кількості пенсіонерів; поглиблення секторальних, професійних диспропорцій між структурою попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці. Надмірна концентрація населення у відносно безпечних регіонах спричиняє проблеми з доступністю та якістю базових послуг, зокрема житлових, освітніх, медичних, ускладнює працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, що посилює економічну нерівність не тільки ВПО, але й місцевого населення цих територій.

На нашу думку, слід розглядати поняття «економічна нерівність» у вузькому і широкому розумінні. У вузькому значенні економічна нерівність характеризує нерівномірний розподіл обмежених ресурсів між індивідами або групами індивідів для задоволення базових потреб людини, обумовлених розмірами одержуваних ними доходів і накопиченого багатства. У широкому значенні економічна нерівність – це соціально-економічна характеристика певного соціального стану індивідів, окремих верств населення, яка відображає їхній громадянський статус, політичні та юридичні права, ставлення до засобів виробництва і його результатів.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну справило суттєвий вплив на рівень життя і добробуту населення та продовжує зберігати негативну тенденцію для життя громадян. По-перше, варто відзначити руйнацію інфраструктури, освітніх установ, медичних й соціальних закладів, об'єктів критичної (енергетичної) інфраструктури, підприємств, житлового сектора внаслідок бойових дій і бомбардувань. По-друге, наявний суттєвий приріст міграційних процесів через виїзд працездатного населення за кордон (у тому числі проблема «відтоку мізків»). По-третє, зростання безробіття, яке призводить до погіршення

економічного становища і умов життя через посилення бідності серед значної частки населення України. Ще один, не менш важливий фактор – зменшення реальної заробітної плати через інфляційні процеси на тлі скорочення соціальних виплат.

Загалом, реальна ситуація з економічною нерівністю і бідністю в Україні вимагає від уряду рішучих дій – від перегляду соціальних гарантій держави до реформ у сфері охорони праці, заохочення до перекваліфікації, освоєння інноваційних (цифрових) технологій, комплексних заходів у сфері освіти, медицини, охорони здоров'я тощо.

У контексті зменшення економічної нерівності й відновлення якості життя населення в Україні за умов воєнного стану та повоєнної відбудови доцільно, на нашу думку, здійснити низку наступних заходів.

1. Розширити практику формування державного замовлення на підготовку фахівців вищими та спеціальними закладами освіти, з урахуванням переходу на інноваційну модель розвитку та, відповідно, до прогнозів потреб галузей народного господарства.

2. Удосконалити інструментарій заохочення населення до самозайнятості, зокрема осіб, які втратили роботу або припинили діяльність домогосподарства внаслідок збройної агресії РФ проти України, на основі співпраці органів місцевого самоврядування і міжнародних організацій у цій сфері.

3. Розробити комплекс стимулів для заохочення створення нових робочих місць у приватному секторі економіки у спосіб удосконалення податкових інструментів або розширення повноважень місцевих органів влади.

4. Забезпечити формування єдиного підходу до визначення національної ціни праці, здатної забезпечити нормальне відтворення сучасного висококваліфікованого працівника на основі договору між усіма суб'єктами трудового процесу: робітниками, підприємцями, державними та соціальними інститутами. «Надзвичайно злободенною й складною є проблема істотного підвищення (можливо, на цілий порядок) вартості робочої сили – найбільшої цінності держави. Напевне, немає потреби нагадувати, що низька вартість нашої робочої сили є спадком колишньої адміністративної системи. Тому весь смисл подальшого поглиблення трансформаційних процесів та ринкових реформ має бути органічно пов'язаний з кваліфікованим розв'язанням і цієї проблеми» [2, с. 31].

5. Довести регульований мінімум погодинної заробітної плати до рівня, який би стимулював високоякісну, високопродуктивну працю як соціальний стандарт.

6. Впроваджувати гнучкі форми зайнятості з метою вирішення проблем безробіття та оптимізації використання робочої сили.

7. Осучаснити підходи до формування прожиткового мінімуму (поетапне наближення затвердженого розміру прожиткового мінімуму до фактичного, ураховуючи динаміку індексу споживчих цін).

Саме вирішення цих завдань здатне забезпечити не лише суттєве підвищення рівня життя широких верств населення і просування до зменшення економічної нерівності, але й формування соціальної структури, подібної європейським зразкам (подолання масштабної бідності, створення численного середнього класу, зменшення рівня диференціації доходів). У цілому акценти державної політики необхідно поступово зміщувати від практики регулювання поточної ситуації, що складається у національній економіці, до застосування превентивних заходів, шляхом усунення її інституційної недосконалості.

Ефективна ринкова економіка вимагає наявності сильного уряду з підзвітними інститутами, а також системи норм регулювання, які б забезпечили баланс між економічною ефективністю і соціальною справедливістю. Уряд повинен створити механізм, який би пом'якшував умови нерівності й бідності та надавав рівні можливості для всіх. Уряд несе відповідальність за те, щоб найбільш знедолені верстви населення могли задовольняти свої базові потреби на рівні гарантованих норм і реальних можливостей суспільства. «Водночас маємо вберегти себе і від протилежного: в політиці доходів нової влади не може бути місця для реанімації зрівнялівки» [2, с. 32].

Період післявоєнного відновлення економіки та інфраструктури, зруйнованої збройною агресією, відкриє багато нових можливостей для кар'єрного зростання та професійної самореалізації. З огляду на зміни у структурі економіки Україна може стати центром розвитку воєнних технологій та інновацій, інформаційних технологій, роботизованих дистанційних систем тощо. Україна матиме значний досвід надання послуг з реабілітації та протезування; потребуватиме будівництва нових доріг, мостів, житлових та комерційних об'єктів, а також модернізації транспортних мереж і комунальних систем. Враховуючи масові руйнування енергетичної інфраструктури, Україна має побудувати сучасну енергетичну систему з акцентом на розподіленій генерації та відновлюваних джерелах енергії. Це створить величезний попит на фахівців у зазначеній сфері, а також на робітників, що матимуть можливість зайняти стабільні та добре оплачувані позиції в одній із найбільш перспективних галузей економіки.

При цьому для розв'язання проблем на ринку праці та дефіциту робочої сили Україна повинна не лише залучати нові кадри, але і зосередити зусилля на суттєвому підвищенні продуктивності праці. Це вимагатиме створення стимулів для підприємств та працівників інвестувати у зростання продуктивності, що передбачає розвиток навичок, освіти та підвищення кваліфікації кадрів. Ключовим інструментом має стати збільшення частки використання сучасних технологій, автоматизації, цифровізації та впровадження інновацій у виробництві і послугах. Підвищення технологічної спроможності робочої сили сприятиме ефективнішому використанню наявних ресурсів і забезпечить сталий довгостроковий розвиток економіки.

Список використаних джерел:

1. Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості України. URL: https://www.dcz.gov.ua/analitics/01_sytuaciya_na_gp_ta_diyalnist_dsz_2023
2. Гальчинський А. Формування ефективності стратегії соціальних перетворень. *Віче*. 2011. № 13. С. 30-35.
3. Інфляційний звіт. Квітень 2024 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf
4. Соціально-економічний стан домогосподарств (за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року). Київ, 24 липня 2024 року. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/.pdf>.
5. Чисельність населення України може скоротитися до 25,2 млн осіб до 2051 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1017847.html>